

ردیف دوره‌ی عالی استاد علی اکبر شهنازی

داریوش پیرنیاکان

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری مآهور

تهران ۱۳۹۰

فهرست

دستگاه شور

۲۷.....	کرشمه	۱۲.....	پیش درآمد.....
۲۷.....	کرشمه رضوی	۱۴.....	درآمد- کرشمه
۲۸.....	قرچه	۱۶.....	چهارمضراب
۲۸.....	چهارمضراب	۱۸.....	درآمد اول
۲۸.....	فروود	۱۸.....	درآمد دوم
۲۹.....	گریلی	۱۹.....	آواز (اوج) و نغمه
۳۰.....	فروود به شور	۲۰.....	کرشمه
۳۱.....	رنگ	۲۱.....	گوشه‌ی بیات ترک

آواز ابوعطا

۳۴.....	پیش درآمد ابوعطا	۲۲.....	کرشمه
۳۷.....	درآمد اول	۲۴.....	کرشمه
۳۷.....	درآمد دوم	۲۴.....	فروود
۳۸.....	کرشمه	۲۴.....	هشتی
۳۹.....	سیخی	۲۵.....	فروود به شور
۳۹.....	چهارمضراب	۲۵.....	عزال
۴۱.....	فروود به شور	۲۵.....	دوضربی
۴۲.....	درآمد حجاز	۲۶.....	فروود به شور
۴۲.....	عشاق	۲۷.....	شهناز

۸۱.....	گریلی	۴۳.....	چهارمضرب حجاز
۸۲.....	ادامه‌ی رهاب	۴۴.....	ادامه‌ی حجاز
۸۲.....	فرود	۴۵.....	عشاق
۸۳.....	رنگ افشاری	۴۶.....	گوشه‌ی بیات ترک و چهارمضرب

آواز بیات ترک

۸۸.....	پیش درآمد	۴۷.....	دوضربی
۹۱.....	چهارمضرب	۴۸.....	مثنوی
۹۴.....	برداشت	۴۹.....	اوج
۹۴.....	درآمد اول	۵۰.....	گیلکی
۹۴.....	درآمد دوم (کرشمه)	۵۱.....	رنگ ابوعطا

آواز دشتی

۹۵.....	درآمد سوم	۵۴.....	پیش درآمد
۹۵.....	درآمد چهارم	۵۷.....	درآمد اول
۹۵.....	درآمد پنجم	۵۷.....	چهارمضرب
۹۶.....	درآمد ششم	۵۸.....	درآمد دوم
۹۶.....	فیلی	۵۹.....	آواز
۹۶.....	دلکش	۶۰.....	آواز
۹۷.....	کرشمه‌ی دلکش	۶۰.....	چهارمضرب عشاق
۹۷.....	چهارمضرب	۶۱.....	آواز عشاق
۹۸.....	ورود به شور	۶۲.....	گوشه‌ی بیات ترک
۹۹.....	چهارمضرب گوشه‌ی ابوعطا	۶۲.....	چهارمضرب
۱۰۱.....	گوشه‌ی افشاری	۶۳.....	آواز ترک
۱۰۱.....	چهارمضرب	۶۴.....	مثنوی
۱۰۳.....	رهاوی	۶۴.....	غم‌انگیز
۱۰۳.....	فرود به بیات ترک	۶۶.....	رنگ دشتی
۱۰۴.....	مثنوی		
۱۰۶.....	گریلی		
۱۰۸.....	فرود به دلکش		
۱۰۸.....	فرود به بیات ترک		

آواز افشاری

۷۰.....	پیش درآمد
۷۴.....	درآمد اول
۷۴.....	چهارمضرب
۷۵.....	آواز
۷۵.....	کرشمه
۷۶.....	درآمد دوم
۷۶.....	درآمد سوم
۷۷.....	درآمد چهارم
۷۷.....	چهارمضرب
۷۸.....	درآمد پنجم
۷۸.....	نهب
۸۰.....	رهاوی
۸۰.....	مثنوی

دستگاه سه‌گاه

۱۱۰.....	پیش درآمد جنگ
۱۱۳.....	پیش درآمد صلح
۱۱۵.....	چهارمضرب
۱۱۸.....	درآمد اول
۱۱۸.....	چهارمضرب
۱۱۹.....	درآمد دوم
۱۱۹.....	درآمد سوم
۱۲۰.....	چهارمضرب
۱۲۱.....	ادامه‌ی آواز

۱۶۵	مغلوب	۱۲۲	کرشمه
۱۶۶	فروود	۱۲۲	فروود
۱۶۷	منصوری	۱۲۳	چهارمضرب
۱۷۰	مثنوی حدی	۱۲۴	فروود
۱۷۲	رنگ	۱۲۴	حصار

دستگاه ماهور

۱۷۸	پیش درآمد	۱۲۸	چهارمضرب زابل
۱۷۹	قسمت دوم	۱۲۸	ادامه‌ی زابل
۱۸۲	درآمد	۱۲۹	برداشت مخالف
۱۸۲	چهارمضرب	۱۲۹	درآمد مخالف
۱۸۴	کرشمه	۱۲۹	کرشمه‌ی مخالف
۱۸۵	درآمد	۱۳۰	درآمد دوم مخالف
۱۸۵	داد	۱۳۱	چهارمضرب اول مخالف
۱۸۶	چهارمضرب داد	۱۳۲	مغلوب
۱۸۷	فیلی	۱۳۳	ادامه‌ی مخالف
۱۸۸	دلکش	۱۳۳	درآمد سوم مخالف
۱۸۸	چهارمضرب دلکش	۱۳۴	چهارمضرب دوم مخالف
۱۹۱	گوشه‌ی ابوعطا	۱۳۵	کرشمه (ادامه‌ی مخالف)
۱۹۱	چهارمضرب گوشه‌ی ابوعطا	۱۳۶	چهارمضرب
۱۹۲	فروود	۱۳۹	فروود به مویه
۱۹۲	نیریز	۱۳۹	مثنوی حدی
۱۹۲	چهارمضرب نیریز	۱۴۰	دوضربی
۱۹۴	راک	۱۴۱	فروود
۱۹۴	صغیر راک	۱۴۱	رنگ سه‌گاه
۱۹۴	چهارمضرب		
۱۹۵	کرشمه‌ی راک		
۱۹۶	راک کشمیر		
۱۹۶	دوضربی راک		
۱۹۷	عراق		
۱۹۸	فروود به ماهور		
۱۹۹	رنگ ماهور		

دستگاه همایون

۲۰۲	پیش درآمد
۲۰۶	درآمد
۲۰۶	کرشمه
۲۰۷	چهارمضرب
۲۰۹	کرشمه‌ی دوم
۲۱۰	چهارمضرب

دستگاه چهارگاه

۱۴۶	پیش درآمد
۱۴۹	چهارمضرب
۱۵۱	کرشمه
۱۵۲	درآمد
۱۵۳	چهارمضرب
۱۵۵	زابل
۱۵۶	چهارمضرب
۱۵۸	ادامه‌ی زابل
۱۵۸	چهارمضرب
۱۶۰	ادامه‌ی زابل
۱۶۱	حصار
۱۶۲	فروود
۱۶۲	مخالف
۱۶۳	چهارمضرب مخالف

چکاوک	۲۱۱
چهارمضرب چکاوک	۲۱۲
بیداد	۲۱۳
چهارمضرب بیداد	۲۱۴
بیات راجه	۲۱۶
چهارمضرب بیات راجه	۲۱۷
فرود	۲۱۸
منصوری	۲۱۸
دوضربی منصوری	۲۱۹
بختیاری	۲۲۰
فرود	۲۲۱
رنگ همایون	۲۲۲

آواز بیات اصفهان

پیش درآمد	۲۲۶
درآمد (کرشمه)	۲۲۹
چهارمضرب	۲۲۹
درآمد دوم	۲۳۱
بیات راجه	۲۳۱
چهارمضرب بیات راجه	۲۳۱
آواز بیات راجه	۲۳۳
اوج	۲۳۴
شاهختایی	۲۳۵
رهاب	۲۳۵
گوشه‌ی افشاری	۲۳۵
چهارمضرب افشاری	۲۳۶
آواز افشاری	۲۳۶
رهاب	۲۳۷
اوج	۲۳۷
فرود به اصفهان	۲۳۸
رنگ اصفهان	۲۳۹

خدای را سپاس که بار دیگر توفیق انجام کاری مهم را در عرصه‌ی ثبت موسیقی دستگامی به نگارنده عطا فرمود. مجموعه‌ی پیش رو به نام دوره‌ی عالی دستگاه‌های موسیقی ایرانی کارگانی است که استاد بزرگ تار علی اکبرخان شهنازی برای تار تنظیم و تدوین کرده است. دوره‌ی عالی شامل پنج دستگاه (شور، ماهور، سه‌گاه، چهارگاه، همایون) و پنج آواز (ابوعطا، دشتی، بیات ترک، افشاری و بیات اصفهان) است. اخیراً کتابی با عنوان دوره‌ی عالی دستگاه نوا و راست پنجگاه به چاپ رسیده که درواقع همان ردیف کلاسیک آقاحسینقلی است. تمامی شاگردان استاد شهنازی واقفند که ایشان دوره‌ی عالی دستگاه نوا و راست پنجگاه ندارند. خواننده‌ی گرامی را به شماره‌ی ۳۴ مجله‌ی رودکی سال ۵۶ ارجاع می‌دهم که در آن به‌بهانه‌ی هشتادمین سال تولد استاد شهنازی مصاحبه‌ی مفصلی با ایشان انجام گرفته است و ایشان به‌صراحت بیان کرده‌اند که پنج دستگاه موسیقی ایرانی را به‌طرز بدیعی تنظیم کرده و نام آن را «دوره‌ی عالی» گذاشته‌اند. اینجانب سال‌های متعددی شاگرد استاد شهنازی بوده و دوره‌ی کامل ردیف مرحوم میرزا حسینقلی و ردیف دوره‌ی عالی استاد شهنازی و همچنین تمامی ساخته‌های استاد را نزد ایشان تلمذ کرده‌ام. این اشاره به این خاطر است که خدای نکرده در بررسی‌های تاریخی آینده خللی ایجاد نشود و پژوهشگران عرصه‌ی موسیقی دچار مشکل نشوند. در کتاب حاضر سعی شده است دوره‌ی عالی به همان‌صورت که استاد در کلاس‌های خود تدریس می‌کردند نوشته شود: «پیش‌درآمد، آواز، رنگ». استاد شهنازی بعد از فوت پدر در سال ۱۲۹۴ هنگامی که ۱۸ سال بیشتر نداشت بر کرسی تدریس تکیه زد و آموزش ردیف پدر را برعهده گرفت. از همان سال‌ها علاوه بر تدریس ردیف، اقدام به تدریس قطعاتی از ساخته‌های خود کرد؛ بعدها همین قطعات تنظیم و تدریس شده در کلاس‌ها پایه و مقدمات تنظیم ردیف دوره‌ی عالی شد.

استاد شهنازی در تدوین و تنظیم دوره‌ی عالی از قطعه‌ها و جمله‌بندی‌هایی استفاده کرده است که ۸۰ سال پیش بسیار نو و خلاقانه بوده است. در این مجموعه تنظیم قطعه‌ها به‌ویژه قطعه‌های ریتمیک، به‌جهت ریتم و تکنیک خاص تار، از خصوصیات ویژه‌ای برخوردار هستند: پرش‌های پی‌درپی از بم به زیر و بالعکس، ایجاد سؤال و جواب‌های زیر و بم، استفاده از تکنیک‌های بسیار پیچیده در ارائه‌ی جمله‌بندی‌های نو و پرداخت‌شده‌ی آوازی و قطعه‌های ریتمیک با پایه‌های نو و متنوع نشان از شیوه‌ی خاص نوازندگی استاد شهنازی دارد. از ویژگی‌های دیگر این ردیف آن است که از تمامی گوشه‌های هر دستگاه استفاده نشده و تنها مایه‌های اصلی دستگاه در تشکیل و تنظیم آن به‌کار رفته است. قریحه و ذوق

آهنگسازی بسیار پخته و والای استاد شهنازی در تدوین و تنظیم دوره‌ی عالی، هرکدام از دستگاه‌های مورد بحث را به اثری منسجم، یکپارچه و ماندگار در عرصه‌ی موسیقی بدل کرده است. استاد شهنازی از معدود نوازندگانی است که در زمینه‌ی نواختن تار مکتب نوینی را پایه‌گذاری کرده و نوازندگان بعد از ایشان اکثراً با تأثیرپذیری از مکتب ایشان به نوازندگی پرداخته‌اند. شهنازی در بین قدما، تنها نوازنده‌ای است که با شنیدن اولین مضراب‌ها شناخته می‌شود: صلابت و اقتدارِ پُر از زیبایی و معرفتِ هنر موسیقی ایرانی در ساز او، استفاده از همه‌ی امکانات صدادهی تار، ایجاد نوانس با تکنیک‌های خاص مضراب و انگشت‌گذاری‌های خاص از جمله ویژگی‌هایی است که در ساز استادان پیش از شهنازی دیده نمی‌شود. شهنازی از کسانی است که واقعیت موسیقی‌اش به دلایلی در دهه‌های چهل و پنجاه مغفول ماند. ولی خوشبختانه استمرار و تلاش شهنازی در تربیت شاگردان و حفظ میراث ارزشمند گذشتگان از راه انتقال آن به نسل بعدی جایگاه خاص شهنازی را در عرصه‌ی فرهنگ موسیقی کشور تثبیت کرد. ایشان در نشستی که خدمت‌شان حضور داشتم به نگارنده فرمودند: «کاری که فردوسی برای ادبیات ایرانی کرده من برای موسیقی ایرانی کرده‌ام». آن موقع دریافتم که کار و تلاش و ساخته‌های شهنازی تنها از سر ذوق و قریحه‌ی هنری نبوده بلکه یک معرفت درونی و انگیزه‌ی ملی و فرهنگی سبب کاری بس سترگ شده است. شایسته است که زندگی و آثار شهنازی زمینه‌ی تحقیق و پژوهش در رساله‌های کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا در دانشکده‌های هنر قرار گیرد تا ابعاد گسترده‌ی کار او بررسی شود. امید است این تلاش قبول طبع اهل تحقیق و پژوهش قرار گیرد.

جا دارد از دوست و شاگرد پر تلاش و مهربان آقای یمین غفاری که همواره نگارنده را یاری و مساعدت کرده‌اند و خانم رخساره رستمی و آقای مصطفی زمانی به خاطر نگرانی این مجموعه سپاس‌گزاری کنم. در پایان از آقای محمد موسوی مدیر مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور که همواره با انتشار آثار موسیقایی در راه اعتلای فرهنگ موسیقی ایران سعی وافی می‌نمایند سپاس‌گزارم.

داریوش پیرنیاکان

عضو هیئت علمی و استادیار

دانشکده‌ی هنرهای نمایشی و موسیقی دانشگاه تهران

تابستان ۱۳۹۰